



Arkeologinen kulttuuriperintö reunavyöhykkeillä

Kirjoittajat intendentti **Satu Mikkonen-Hirvonen** ja intendentti **Olli Soinen** toimivat arkeologisen kulttuuriperinnön yhteyshenkilöinä Museovirastossa

Ympärillämme oleva maisema sisältää monta eri ajallista kerrostumaa, jotka ovat syntyneet ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksen tuloksena. Kiinteät muinaisjäännökset ovat ihmisten jättämiä merkkejä ja jälkiä, joista osa on havaittavissa maan pinnalla ja osa näkymättömissä maanpinnan alla. Arkeologinen kulttuuriperintö avaa meille toiminnallisen ja elävän yhteyden muinaisten ihmisten elämään ja työhön, jos osaamme lukea maiseman viestejä.

Lähtökohdat perinteiselle suomalaiselle kulttuurimaisemalle luotiin rautakaudella (n.500 eaa - 1200 jaa). Kylämäisen asutuksen syntymiseen ja vakiintumiseen vaikutti suurelta osin elinkeinoissa tapahtunut muutos eli siirtyminen peltoviljelyyn. Viljely edellytti sopivia, kevyitä savimaita. Asutuksen sijoittumiseen vaikutti luonnollisesti myös hyvät vesi- ja maakulkureitit.

Talot ja muut asumukset rakennettiin peltojen ulkopuolelle, ns. karikkomaille, joita hyödynnettiin myös eläinten laidunnuksessa. Kaskihalmeet ja hakamaat metsälaitumiseen sijoituivat vielä kauemmaksi asutuksesta. Viljelyyn sopivaa peltomaata arvostettiin. Käytössä oli yksinkertainen koukkuaura, joka ei kääntänyt maata vaan rikkoi ainoastaan pintamaan. Peltoja raivattiin kivistä ja peltojen laidoille ja kivisille peltosaarekkeille syntyivät kiviset peltorauniot, jotka aikojen – jopa satojen vuosien kuluessa - saattoivat laajeta aitamaisiksi rakenteiksi.

Viljelymaiden reuna-alueilla ja peltosaarekkeilla sijaitivat usein myös talojen ja sukujen kalmistot. Rautakauden lopulla vakiintuneen polttohautaustavan mukaisesti vainajien palaneet luut ja heille mukaan laitetut esineet – antimet – haudattiin kivistä ja maasta tehtyihin hautaröykkiöihin.



Pronssikauden hautaröykkiöalue talviasussa maisemapuineen toimii maamerkinä avoimen viljelymaiseman reuna-alueella Dragsfjärdin Hammarsbodassa. Suunniteltaessa kohteen hoitoa, on hyvä pohtia myös sitä, mille maisema näyttää eri vuodenaikoina. Kuva Satu Mikkonen-Hirvonen/Museovirasto.



Kiviaita jäsentää ja rajaa peltomaisemaa Laitilan Savemäellä. Kiviaidasta ja sen rakenteista poistetaan puuvartinen kasvillisuus mekaanisesti. Rauenneet kivet voidaan latioa paikoilleen, jos selkeästi on nähtävissä, mistä kivet ovat peräsin. Hoidon yhteydessä vältetään muutoin kiviaidan ”parantelemista”. Kuva Teija Tiitinen/Museovirasto.

Esi-isät ovat läsnä jokapäiväisessä elämässä ja ajatellaan, että heitä muistettiin vuotuisissa menoissa. Myös parempien satojen toivoksi ja kotieläinten turvaksi voitiin uhrata uudisviljaa tai maitoa. Uhri- eli kuppikiviä tunnetaan etenkin historiallisten Hämeen ja Varsinais-Suomen emämaakuntien alueilta peltojen laidoilta ja kalmistojen läheisyydestä. Maastossa näkyvät hautaröykkiöt ja kuppikivet kertovat konkreettisesti, että asutuksen, viljelyn ja laidunnuksen juuret ovat syntyneet satoja ja jopa yli tuhat vuotta sitten.



Puustoisella harjanteella Laitilan Untamalassa sijaitsee rautakaudelle ajoittuva ns. kumpukalmisto. On mahdollista, että peltoa on viljelty jo rautakaudella. Kuva Satu Mikkonen-Hirvonen/Museovirasto.

Muinaisuus on edelleen läsnä meidän arkipäivän ympäristössämme. Maiseman ajallisen ulottuvuuden esille tuomiseen ja vaalimiseen tarvitaan säännöllistä työpanosta, sillä maataloudessa tapahtuneet muutokset ovat johtaneet perinteisen avoimen ja pienipiirteisen maisemakuvan katoamiseen. Karjaa ei enää juurikaan laidunneta ulkona ja laidunnuksen jäljet ovat hävinneet suurelta osin maisemasta. Vahvemmat ja suuremmat koneet ovat mahdollistaneet peltojen laajentamisen ja yhä suurempien peltosaarekkeiden raivaamisen. Toisaalta vanhoja

niittyjä, hakamaita ja peltotilkkuja metsitetään aktiivisesti. Maiseman pienipiirteisyyden katoamisen myötä katoaa myös osa maiseman historiaa.



Muinaisjäänökset antavat meille muutosten keskellä perspektiiviä ja mittakaavaa omaan elämiseen. Kuvassa kuppikallio Savon Timperissä.

Kuppikivi tai -kallio harjataan kevyesti ja poistetaan kuoppiin kerääntynyt karike. Alueelle sopii puoliavoin maisematila puineen ja pensaskerroksineen. Heinittyneet alueet niitetään ja jäte kuljetaan pois muinajäännösalueelta.

Kuva Satu Mikkonen-Hirvonen/Museovirasto.

Tarkasteltaessa maiseman eri osa-alueita olisi tärkeää maa- ja metsätaloudessa kiinnittää enemmän huomiota reuna- ja vaihtumisvyöhykkeisiin, sillä kokonaisuuden kannalta reunavyöhykkeet ovat tärkeitä sekä visuaalisen maisematilan että luonnon monimuotoisuuden kuten myös maiseman muistin kannalta. Avoin peltomaisema päättyy usein suljettuun metsän reunaan ja näin ollen näkymä katkeaa.



Isonkyrön Leväluhdan kalmisto sijaitsee peltojen keskellä. Kohteen maisemanhoidosta vastaa peltosaarekkeen maanomistaja eli Metsähallitus. Kuva Satu Mikkonen-Hirvonen/Museovirasto.

Hoitotoimenpiteillä voidaan harventaa reunavyöhykkeen puuvartista kasvillisuutta ja luoda puoliavointa maisematilaa, joka jäsentää maiseman polveilevia muotoja. Puuston tiheyden ja puulajivaihtelun sekä pensaskerroksen vaihtelulla saadaan aikaan luonnollisia maisematilojen linjoja. Reunavyöhykkeen puoliavoin maisematila tuo esille mielenkiintoisen kontrastin valoisan

peltomaiseman ja varjoisan metsän välillä. Maisemapuut, kiviadat ja viljelysrykkiöt muodostavat kiintopisteitä ja maamerkkejä maatalousmaisemassa ja antavat sille juuret. Reunavyöhykkeissä sijaitsevat esihistorialliset kohteet kuten kalmistot ja uhrikivet antavat lähiympäristölle ajallista syvyyttä.

Parhaimmillaan reunavyöhykkeiden hoidolla tuetaan maatalousmaiseman pienipiirteisyyttä ja vahvistetaan ympäristön luonnon- ja kulttuuriarvoja ja monimuotoisuutta. Usein reunavyöhykkeet jokien, järvien ja meren rannoilla voivat kertoa myös siitä, miksi muinainen ihminen on valinnut tietyn paikan. Maisemassa näkyvät merkit siitä, että joku on asunut, viljellyt ja laiduntanut samoja maita jo satoja vuosia aiemmin korostavat ympäristön ainutkertaisuutta ja meidän vastuutamme jatkaa tuota työtä ja siirtää se perintönä tuleville sukupolville.



Muinaisjännösten lisäksi kulttuurikasvillisuus kertoo alueen menneisyydestä. Mm. keltamatara, sikoangervo ja ketoneilikka viihtyvät edelleen Halikon Rikalanmäellä. Erityisesti mäen rinteessä kasvava ketolajisto tarvitsisi säilyäkseen säännöllistä maisemanhoitoa tai laidunnusta. Kuva Satu Mikkonen-Hirvonen/Museovirasto.

Muutamia hoito-ohjeita

- kohteen rakenteisiin ja maaperään ei tule kajota hoitotoimenpiteissä
- puuvartinen kasvillisuus poistetaan sahaamalla tai leikkaamalla oksasaksilla
- heinittyneet alueet niitetään raivaussahan niittopäällä tai viikatteella (viikatteen käyttö on myös arvokasta vanhan työmenetelmän vaalimista)
- parhain ajankohta niitolle olisi kukinnan jälkeen, jolloin kasvillisuus ei ehdi siementää
- niittojäte haravoidaan ja kaikki biojäte tuodaan pois kohteelta

- kiviaitoja tai viljelyröykkiöitä ei ”parannella”, mutta rauenneet kivet voidaan laittaa paikoilleen

Pienikin maisemanhoitotyö selkiyttää reunavyöhykkeiden maisematilaa ja vahvistaa alueen kulttuurikasvillisuutta ja luonnon monimuotoisuutta – maisemanhoitoa tehdessä olet osa arkeologisen kohteen pitkää aikajatkumoa!

Muinaisjäännökset ovat muinaismuistolaililla (295/1963) rauhoitettuja. Muinaisjäännösten maisemanhoitoon ja kohteiden merkitsemiseen opastein on mahdollista hakea avustusta Museovirastosta. Lisätietoja <https://museovirasto.fi/fi/ajankohtaista/museovirasto-avasi-avustushaun-maailmanperintokohteiden-ja-muinaisjaannosalueiden-hoitoon>

Täällä voit tutustua muinaisjäännösten hoitoon:

- <https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/arkeologinen-kulttuuriperinto/arkeologisen-kulttuuriperinnon-hoito>
- <https://adoptoimonumentti.fi/>.

Kirjallisuutta

- Teppo-Pärnä, Viri 1999. *Piikkiön kulttuuriympäristö*. Kotiseutukirja. Suomen ympäristö 298. Lounais-Suomen ympäristökeskus. Turku.
- Tiitinen, Teija (toim.) 1999. *Hiidenkiuas ja tulikukka*. Opas arkeologisen kulttuuriperinnön hoitoon. Museovirasto.



*Nelijalkaiset maisemanhoitajat työssään.
Kuva Satu Mikkonen-Hirvonen/Museovirasto*

*Valokuvat: Satu Mikkonen-Hirvonen
Piirros: Ilmari Hakala, Sopiva Design*

Artikkeli on osa Vesienhoidon, luonnon monimuotoisuuden ja maiseman kannalta optimaalinen rantavyöhyke -hanketta. Hankkeen toteutti MKN Keskus. Hanketta rahoitti Maa- ja vesitekniikan Tuki ry vuosina 2022–2024.